

УДК 339.9

А.В. Бохан,
к.е.н., ст. викладач кафедри міжнародної економіки,
Київський національний торговельно-економічний університет

МІЖНАРОДНА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА: СУЧАСНІ ВИМІРИ ТА ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Розглянуті актуальні проблеми міжнародної екологічної безпеки в контексті системного прояву принципів її реалізації, що обґрунтовує необхідність консолідації зусиль міждержавних заходів природоохоронного характеру на засадах стійкого та збалансованого розвитку.

The issues of the day of international ecological safety are considered in the context of system display of principles of its realization, that an obruntovue necessity of consolidation of efforts of intergovernmental measures of nature protection character is on principles of steady and balanced development.

Постановка проблеми. Глобалізація світового економічного простору та інтернаціоналізація екологічних проблем спричиняють трансформацію стратегічних орієнтирів розвитку людства в напрямку досягнення збалансованості рівнів розподілу еколого-економічних благ та раціональності використання природних ресурсів між країнами.

Всепланетарне зростання екологічних загроз змушує оцінювати їх як визначальні й спрямовуючі фактори в сфері розвитку міжнародних відносин та відповідних змін у геополітичній ситуації. Це пов'язано зі складністю і суперечливістю процесів взаємодії систем техногенної цивілізації та природи. Власне ці взаємодії відбуваються за своїми законами, які разом узяті спроможні транслювати синергетичні ефекти в майбутнє. Через це загрози в природній і техногенній сферах у найближчій перспективі можуть стати домінуючими. Ці загрози, в свою чергу, здатні створювати та активізувати ряд інших загроз, що проявляються винятково високим градієнтом посилення факторів ураження населення, навколишнього середовища в момент їх виникнення, акумуляції та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання масштабів антропогенного впливу на біосферу та неспроможність за ряду випадків призупинити посилення екологічних ризиків функціонування економічних і політичних систем індустріальних країн, на думку багатьох учених (О. Білоруса, О. Васюти, А. Гальчинського, З. Герасимчука, Б. Губського, М. Долішнього, А. Філіпенка, Є. Хлобистова, О. Чумаченка, В. Шевчука та ін.), засвідчує складний внутрішній і зовнішній контекст формування міжнародної екологічної безпеки. Водночас спостерігається утворення надконтинентальних центрів сили впливу на ці процеси через активізацію нових форм конкуренції акторів міжнародних відносин – держав-лідерів економічного розвитку, транснаціональних корпорацій, транснаціональних банків, світових виробничих центрів, техномегаполісів, міжнародних неурядових організацій та ін. За своєю конфігурацією та структурою ці актори є надзвичайно рухливі та економічно потужні в потенціалі перерозподілу ресурсів світу. Все це обумовлює екологічний пріоритет в економічному та науково-технічному прогресі людства, зумовлюючи створення єдиної консолідованої системи міждержавних заходів природоохоронного характеру – міжнародної екологічної безпеки.

Мета дослідження Такі стратегічні вектори поступу суспільства все більше інтегруються у сферу геополітичних інтересів експансії – просторового розширення потенціалу розвитку та стійкості самоорганізації суспільства в здобутті ресурсів життєзабезпечення та відновлення конкурентних переваг. Постає необхідність дослідження міжнародної екологічної безпеки в контексті принципів її реалізації, які в поєднанні спроможні транслювати синергетичний ефект запобігання проявам поляризації країн світу та загрозам природного, техногенного, демографічного, економічного та іншого характеру.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна екологічна безпека являє собою системний і багаторівневий процес інтеграції, регіоналізації, лібералізації та демократизації міжнародних відносин, складові механізми якого формують комплекс екологічних умов існування людства і впливають на функціонування природоохоронних інституцій, екологічних організацій, спричиняючи створення спеціальних режимів взаємовідносин країн з метою упередження екологічних небезпек. Ці складові є основою формування стійкості світової економічної системи.

Сучасна система міжнародної екологічної безпеки характеризується гнучкістю, динамічністю, трансформаційністю, що передбачає:

- залучення країн світу до природоохоронної та екологічної діяльності;
- активізацію процесу укладання міжнародних угод природоохоронного та екологічного спрямування;
- утворення нового вектору функціонування, впливу та розширення діяльності дієвих акторів міжнародних відносин (ТНК, ТНБ, неурядових громадських організацій);
- створення національних і міжнародних структур, які координують природоохоронну діяльність, екологічну політику як у регіонах, так і в масштабах усієї планети;
- екологізацію традиційних форм міжнародних відносин та їх інститутів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

Процеси глобалізації, збільшення диспропорцій в економічному розвитку та ресурсному забезпеченні між економічно розвиненими і слабо розвиненими країнами, зростання чисельності та міграції населення посилюють загрозу людству в довгостроковій перспективі внаслідок виникнення імпульсів руйнівних конфліктів світового масштабу у вигляді екологічних небезпек, зокрема:

- 4 *руйнування озонового шару атмосфери та проявів глобальних змін клімату* (посилення тепличного ефекту; зростання рівня викидів метану, аерозолів, радіоактивних газів; зміна концентрації озону в тропосфері та стратосфері; підвищення температури повітря на 1,1-6,4°C; танення льодовиків Арктики, підняття рівня Світового океану на 1 м [1]), що може призвести до катастрофічних загроз життю і здоров'ю людей, загострення силових конфліктів у 46-ти країнах світу з населенням 2,7 млрд. осіб [2];
- 4 *забруднення Світового до океану* через екстенсивну діяльність ТНК, захоронення в ньому отруйних і радіоактивних речовин, насичення вод вуглекислим газом з атмосфери, надходження антропогенних нафтопродуктів, важких металів і складних органічних сполук (за оцінками «Greenpeace» щороку до Світового океану скидається близько 6,5 млн. тон відходів, де 80% складає пластик, що створює загрозу 267 видам морських мешканців [3]);
- 4 *зростання кількості населення світу* (з 6,1 млрд. осіб (2000 р.) до 10 млрд. осіб (2050 р.) та *трансформація детермінантів руху міграційних потоків* (екологічні мігранти, екологічні біженці)[4];
- 4 *обмеженість доступу до світових ресурсів та непропорційність їх використання країнами світу* (за останнє десятиріччя економічно розвинуті країни споживали близько 70% світової енергії та металів, 60% харчових продуктів [5]); за цього співвідношення витрат енергії лише у землеробстві складало в різних країнах від 1/65 (басейн р. Конго) до 1/2,0-1/2,5 (США) [6].
- 4 *цивілізаційне протистояння між християнським і мусульманським світом* (внаслідок руйнування та нівелювання національно-культурного розмаїття різних цивілізацій шляхом підміни цінностей певним ліберальним ерзацом західної культури; несправедливості розподілу та споживання ресурсів планети країнами-центру «Північ» і країнами-периферії «Південь»);
- 4 *створення та функціонування глобальної терористичної мережі* (до її складу входять найбільш одіозні терористичні угруповання: єгипетські «Ал-Гамаат ал-ісламія», «Ал-Джихад», алжирські «Фронт ісламського порятунку», пакистанські «Джамаат ал-фукра», «Харакат ал-ансар», палестинські ХАМАС, «Ісламський джихад», ліванська «Хизбалла», міжнародні «Аль-Каїда», «Світовий фронт джихада» [7]);
- 4 *розповсюдження ядерної, хімічної, біологічної, геофізичної, космічної, психотропної, екологічної зброї та технологій масового ураження*;
- 4 *утворення нових центрів сили, протистояння і боротьби між ними за лідерство* (Європейський Союз, Китай, Індія, Бразилія, Росія);
- 4 *виникнення глобальних соціальних спалахів і протестів* межової злиденності й бідності в країнах «третього світу», де кількість населення до 2025 р. може сягнути 7,8 млрд. осіб);
- 4 *зростання обсягів споживання та дефіциту ресурсного й енергетичного забезпечення* (прогнозується до 2030 р. збільшення споживання енергоносіїв на 37-50%) [8]; до того ж світових ресурсів нафти для енергозабезпечення цивілізації вистачить лише на 30-60 років, природного газу – на 40-70 років, вугілля – на 300-700 років, плутонію для АЕС на швидких нейтронах – на 1 тис. років, клатратів метану Чорного моря – на 40-700 тис. років [9].

Все це дає підстави прогнозувати майбутні міждержавні «діалоги» та конфлікти не лише як мілітарні, політичні, демографічні, екологічні, культурні, але й між цивілізаційні. Теоретичне підґрунтя яких формувалось у межах полярних підходів – загальне «замирення» у відповідності до концепції Ф. Фукуями, і міжцивілізаційний розкол і зіткнення відповідно до прогнозів С. Хантінгтона. Ця конфронтація сконцентрована переважно на межах цивілізацій (Балкани, Кавказ, Палестина, Синцзянь-Уйгурія, Тибет). Тому проблеми міжцивілізаційної взаємодії у XXI ст. постають найбільш актуальними, вагомими і, водночас, складними в їх розв'язанні, у тому числі в контексті екологічних проблем [10].

Зазначені конфлікти можуть зумовлюватися досягненням рівня граничних значень у розвитку суспільства, що спричинять відповідні екологічно небезпечні та катастрофічні наслідки. Зокрема зміни клімату та глобальне потепління, може призвести не лише до скорочення рівня світового ВВП на 20%, але й спричинити потужні паводки в Бангладеш, В'єтнамі, Єгипті, Індії, Індонезії, Китаї, США, Таїланді, Філіппінах та Японії (можуть постраждати майже 70% найбільших міст планети, кількість населення в яких вже до 2015 р. сягне рівня 8 млн. осіб: Гонконг, Нью-Йорк, Санкт-Петербург, Сідней, Сінгапур, Олександрія, Каїр, Лос-Анджелес, Буенос-Айрес, Ріо-де-Жанейро, Бангкок, Джакарта, Калькутта, Токіо, Шанхай та ін.) [11]. Наприклад, у 2005 р. ураган Катрін спричинив загибель 1836 осіб і коштував 81,2 млрд. дол.; паводок у Бомбеї (Індії) призвів до загибелі 700 осіб [12].

Вчені прогнозують, що до 2020 р. екологічних біженців у світі може бути 50 млн. осіб, а страхові збитки лише від ураганів в Америці до 2080 р. сягнуть 100-150 млрд. дол. [13]. А це, у свою чергу, зумовить не лише кризу продовольчих ресурсів (лише в Африці кількість голодуючих може збільшитися на 75-200 млн. осіб [14]), але й загострить проблему міграції постраждалого населення. Посилиться його екологічна експансія до нового життєвого простору, який є ресурсом і не може бути перерозподілений засобами транспортування. Загальновідомим є факт, що з 149 млн. км² суші планети, лише на 48 млн. км² немає постійної або явної присутності людини; частка вільної та незайманої людиною території у світі складає: у Північній Америці 37%, пострадянському просторі – 34%, в Австралії та Океанії – 28%, Африці – 27%, у Південній Америці – 21%, в Азії – 17%, в Європі – 3% [15].

Все це засвідчує те, що перед всіма країнами світу міжнародна екологічна безпека постає важливим питанням порядку денного у визначенні стратегій виживання сучасного покоління, оскільки наслідки глобального потепління вже сьогодні перетворюють нестабільні регіони планети в зони збройних конфліктів за природні ресурси (Перу, Малі, Чад, Алжир, Карачи, Дарфур, Бангладеш, Непал та ін.) та водні ресурси (Китай, Індія, Мексика, Близький Схід, Південна Америка, Центральна Азія та інші країни світу, де 430 млн. людей вже потерпають від дефіциту питної води) [16].

Тому формування міжнародної екологічної безпеки має здійснюватись не за рахунок дискримінації, знедолення людей в певних регіонах і країнах світу, а реалізовуватись у відповідності до загальноновизнаних світовою спільнотою паритетних засад із урахуванням:

- *надпріоритетності* міжнародної екологічної безпеки в структурі національної безпеки країни та стратегічних орієнтирів розвитку суспільства з

обов'язковим дотриманням прав та свобод людини;

- *високого статусу* міжнародної екологічної безпеки та її політичної підтримки, що враховує національні та регіональні інтереси збереження та відтворення природної, історичної, генетичної спадщини людства;
- *пріоритету загальнолюдських цінностей і права народів, країн світу на безпечне довкілля* – ключовий принцип міжнародної екологічної безпеки, що є невід'ємною частиною основних прав і свобод людини;
- *інтернаціоналізації* міжнародної екологічної безпеки, що передбачає співробітництво всіх держав, вільного від конфронтації; суперництва та взаємних підозр;
- *інтеграції* міжнародної екологічної безпеки в життєві цінності й пріоритети розвитку людства, процеси їх внутрішньої взаємодії в різних видах політичної, економічної та екологічної діяльності;
- *колективного характеру* міжнародної екологічної безпеки – «принцип природа не знає кордонів» унеможливає спроби індивідуалізації в сфері міжнародної екологічної безпеки, оскільки зменшення небезпеки для окремих реципієнтів – соціальних груп, регіонів, країн шляхом підвищення її для інших, тобто перекладання на інші національні господарські системи, в кінцевому рахунку є без результативними;
- *рівності суб'єктів міжнародної екологічної безпеки* – передбачає формування екологічної безпеки певної держави у взаємодії з іншими державами (заборона здійснення на території іншої держави забруднюючих або екологічно шкідливих технологій, несанкціонованого перевезення та захоронення небезпечних відходів, активної експлуатації цінних природних ресурсів);
- *системної складності і невизначеності* якісно-кількісних параметрів міжнародної екологічної безпеки (її рівень може впливати на екологічну свідомість суспільства певної країни, адекватність у сприйнятті екологічних загроз, політичну та громадську реакцію в упередженні й запобіганні екологічним ризикам);
- *збереження цінності наданих благ в часі екологічної безпекою* (якщо потреба у певних видах соціально-економічних благ з часом може сильно трансформуватись чи зникнути, то міжнародна екологічна безпека є постійним універсальним благом і є невід'ємним компонентом життєзабезпечення країн світу; з іншого боку дана особливість обумовлює необхідність неухильного дотримання принципу рівності прав поколінь на екологічну безпеку);
- *системного характеру* міжнародної екологічної безпеки, що відповідає ноосферній теорії та передбачає загальну екологізацію суспільного життя всіх країн світу – ідеології, культури, свідомості, освіти, політики, економіки, виробництва, підприємництва та ін.;
- *просторового консерватизму* міжнародної екологічної безпеки, що полягає у неможливості транспортування більшості екологічних благ та невідомості реалізації прав споживачів на захист від техногенного ризику шляхом епізодичних відвідувань екологічно безпечних зон діяльності;
- *співробітництва в надзвичайних екологічних ситуаціях* – передбачає зобов'язання країн здійснювати раннє попередження щодо виникнення надзвичайних ситуацій та надання об'єктивної інформації про неї, створення механізмів дієвого міжнародного консалтингу і допомоги у формуванні міжнародної екологічної безпеки;
- *мирного врегулювання спорів*, пов'язаних з транскордонним впливом на довкілля та рівень міжнародної екологічної безпеки, що передбачає створення глобального спеціалізованого органу для їх розв'язання;
- *системного обміну екологічною інформацією*, що забезпечує адекватну оцінку національного та регіонального внеску країн в досягнення відповідного рівня міжнародної екологічної безпеки (обов'язковий характер обміну інформацією, уніфікація механізмів її збору, використання засобів і каналів отримання);
- *запобігання транскордонному забрудненню довкілля* – передбачає врахування взаємозв'язку між різними видами економічної діяльності та їхніми екологічними наслідками для країн світу, реалізацію політики упередження, відвернення, зменшення значних шкідливих впливів на довкілля;
- *добросусідства та не заподіяння шкоди* іншим спільнотам, етносам, народам, країнами світу внаслідок заборони та покарання екологічної агресії, екоциду;
- *науково-технічної співпраці у сфері міжнародної екологічної безпеки*, що передбачає об'єднання науково-технічного потенціалу членів міжнародного співтовариства з метою обміну технологіями, інноваційними досягненнями у сфері використання природних ресурсів, контролю за станом довкілля, ресурсозбереженням, екологізацією виробництва, утилізації відходів;
- *міжнародної відповідальності за транскордонну шкоду довкіллю* через впровадження спеціальними міжнародними інституціями механізмів економічних санкцій для країни-порушників;
- *політичних пріоритетів* міжнародної екологічної безпеки передбачає єдність економіки і політики, що сприяє розвитку екологічних ініціатив (якщо держава на міжнародному рівні підтримує міжнародні екологічні ініціативи, а на національному рівні ставить під загрозу існування природних резерватів вищого рівня охорони, засвідчується неготовність певних владних кіл, державної влади до сприйняття власного екологічного інтересу в міжнародній екологічній безпеці);
- *громадського контролю* міжнародної екологічної безпеки, що передбачає залучення міжнародних неурядових і громадських організацій, екологічних рухів, представників прогресивних ділових, наукових та ініціативних групи та ін.

Зазначені принципи міжнародної екологічної безпеки засвідчують системну взаємозумовленість рівнів раціоналізації природокористування, якості навколишнього середовища, стану природно-ресурсного та енергетичного потенціалу між країнами світу, з одного боку, і потенціалом розвитку світової спільноти, з іншого.

Висновки. Врятувати людство від глобальних екологічних загроз є можливим за умов консолідації зусиль у напрямку формування міжнародної екологічної безпеки та спрямування світової економічної спільноти до нових вимірів благополуччя та добробуту, які зорієнтовані на засади стійкого, збалансованого та безпечного розвитку сучасних і прийдешніх поколінь.

Література

1. Елдышев Ю.Н. Изменение климата: факты и факторы // Экология и жизнь. – 2008. – № 3(76). – С. 46.
2. Трибушная Е. Климат войны //Корреспондент. – 2007. – 1 дек. – С. 69
3. Мировой океан стал мировой свалкой //Экология и жизнь. – 2007. – № 11(72). – С. 54.
4. Невелев О. М. Сталий розвиток регіону: стратегічні напрями та механізми. / О.М. Невелєв, Б. М. Данилишин. – К., 2002. – С. 10-11
5. Кисельов М. М. Концептуальні виміри екологічної свідомості: монографія / М. М. Кисельов, В. Л. Деркач та ін. – К.: Парапан, 2003. – С. 185-186.

6. Історія формування поняття «безпека особистості» // Безпека життєдіяльності. – 2009. – № 1. – С. 25.
7. Добаєва И., Добаєв А. «Новый терроризм»: глобализация и социально-экономическое расслоение» // МЭ и МО. – 2009. – № 5. – С. 114-120.
8. Шевцов А.І. Майбутнє людства необхідно спланувати: глобальні загрози і довгострокова стратегія розвитку України / Анатолій Шевцов // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1(2). – С. 187-193.
9. Лук'яненко Д. Г. Глобальна економічна інтеграція: Монографія. – К.: ТОВ «Нац. підручник», 2008. – С. 96-96.
10. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку. – К., 2003. – 400 с.
11. Елдышев Ю.Н. Изменение климата: факты и факторы / Ю. Н. Елдышев // Экология и жизнь. – 2008. – № 3(76). – С. 47.
12. Кравченко С. Незручна правда про зміни клімату, їхній вплив на права людини та роль юристів у подоланні проблеми // Екологія. Право. Людина. – 2007. – № 2-3. – С. 46.
13. ЄС стривожений погіршенням клімату // Євробюл. – 2006. – №. 10. – С. 14.
14. Кошиль А. Погружение земли / А. Кошиль // Сегодня. – 2008. – 15 мая. – С. 36.
15. Радзиховский А. П. Человечество против человека / А. П. Радзиховский, Л. В. Кейсевич. – К.: Феникс, 2002. – С. 432.
16. Трибушная Е. Климат войны // Корреспондент. – 2007. – 1 дек. – С. 69-70.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2009 р.

ТОВ "ДКС Центр"